ALINA BĂRBUȚĂ NEGRU
"Ștefan cel Mare" University of Suceava

THE PHENOMENOLOGY OF MELANCHOLIA

Abstract: The melancholy is more than a concept. It is a tool, a litterary theme, but also a state of mind. It is bordered by contemplation and both can become the object of study for different sciences and arts, but of all, just the literature ensures optimal recovery space artistic and aesthetic. The melancholy can be seen as a modus vivendi or as a fact of existence.

Keywords: Melancholy, contemplation, definition, modus vivendi, creativity.

Melancolia, ca dat existenţial, a suscitat, din cele mai vechi timpuri interesul oamenilor cu diferite profiluri culturale şi spiritual. Pentru fiecare etapă istorică a umanităţii, melancolia a reprezentat altceva, în funcţie de contextul social, în care operatorii culturali fixează determinantele ideologice. Se obţin, astfel, mai multe definiţii ale aceluiaşi termen, toate fiind reductibile înţelesului său etimologic, potrivit căruia, originea elină a cuvântului *melancolie* se traduce prin *bilă neagră* (mélas=negru; kholé=bilă). Este de remarcat un prim sens unitar al vocabulei, care înţeleneşte vădit caracterul peioraiv al realităţii desemnate: bila neagră este însemnul negativ al fiinţei umane, este componenta de nedorit a acesteia, care excede puritatea sufletească absolută. De aici, înţelesurile depreciative adresate termenului prin care se fixează un temperament melancolic, el însuşi asociat unei stări letargice, de meditaţie în exces, la capătul cărora se întâlnesc deziluzia, deznădejdea şi chiar frica de moare.

Înseamnă că melancolia, în accepţia ei semantică, face trimitere spre tribulaţiile aparte ale factorului uman, care converg spre amărăciuni spirituale şi disconfort sufletesc din ce în ce mai crescânde. Mai mult, ea merge până la stabilirea unui sens clinic, echivalent depresiei sau a ceea ce, de-a lungul timpului, a fost numit *boala sacră*. Înţeleasă atât din punct de vedere patologic, dar şi social şi chiar sentimental, melancolia poate fi definită ca o senzaţie stranie, ce apare la confluenţa dintre tristeţe şi fericire, dintre agonie şi extaz. De aceea, de multe ori, a fost percepută oximoronic, tocmai prin asocierea de termeni ce se contrazic, dar care, totuşi, configurează sfera semantică a acesteia. În acest sens, V. Hugo înţelegea prin melancolie fericirea de a fi trist, aşa cum Romano Guardini nota într-un articol că ,,Melancolia e neliniştea omului care presimte vecinătatea infinitului"[1].

Altfel spus, melancolia asociază stări de tristeţe şi de deprimare cu cele de visare şi de contemplaţie, fiind văzută, pe rând, ca o boală psihică ce se manifestă printr-o continuă depresie, dar şi ca o criză socială, cu valenţe patologice, de identitate. Deci, melancolia este mai mult decât aparenta tristeţe meditativă inexplicabilă; ea este contemplaţia ultralucidă şi alunecarea spre vaticinare, toate fiind subordonate marasmului social ce o încadrează. Se ajunge, în această manieră, la definiţii contradictorii, ce pornesc de la aceeaşi bază lexicală: melancolia este nu doar nesfârşită lamentaţie, ci şi stare extatică instantanee, la care se adaugă meditaţia cu iz filosofic, dar şi tranşarea realităţii. Este ceea ce Mihai Cimpoi descria ca fiind

[1] Romano Guardini, în ,,*Melancolia în vremuri postmoderne*", în ,,*Vatra*",nr. 10, 2002.

BDD-A21773 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:52:06 UTC)

„o stare ambiguă, chiasmatică, adunând în sine luminile şi umbrele, *hybris*-ul şi pragul de jos ale unei stări şi punându-le pe un fir al aneantizării graduale”[2].

Totodată, melancolia este voluptatea cu care se măsoară gradul de suferinţă, asfel încât devine etalonul durerii înăbuşite, dar şi al exteriorizărilor emfatice, generate tocmai de un amestec ciudat de bine şi rău, fericire şi nefericire, agonie şi extaz. Toate aceste stări au fost analizate, de-a lungul evoluţiei omenirii, în studii pragmatice şi teoretice dictate de cuantumul informaţional deţinut la acel moment. Astfel, încă din cele mai vechi timpuri, melancolia a reprezentat subiectul prolific al operelor literare, cu un conţinut grav şi cu o încărcătură emoţională distinctă.

Teren fertil pentru însămânţarea mugurilor melancoliei, literatura a oferit, prin speciile ei, exemple diverse de valorificare a factorului melancolic, ajungând la producţii al căror rol era de a transmite o emoţie inedită, dar şi de a-l determina pe cititor să empatizeze cu situaţiile decrise, în care să-şi regăsească parte din trăirile proprii, pe care, astfel, ajunge să le înţeleagă. În acest fel, melancolia capătă cu atât mai mare interes din partea autorilor, precum şi din partea receptorilor. Primele texte literare guvernate de elemental melancoliei datează din secolul al XI-lea şi aparţin poetului Omar Khayyam. Putem spune că acesta clasicisează melancolia, conferindu-i un statut aparte – de sursă de inspiraţie, dar şi de obiect de analiză. Secolul în care a trait şi a scris Khayyam a stat în totalitate sub semnul tristeţii metafizice, izvorâtoare de senzaţii greu de tradus în cuvinte. Secolul următor nu face altceva decât să continue această atmosferă de trăiri morbide, deplasând accentual de la tristeţe la nebunie. În acest context, melancolia a fost receptată mai mult ca o stare patologică, generatoare de material literar pentru scriitorii vremii.

Un secol mai târziu, melancolia este văzută din perspectiva temei erotice, fiind asociată cu sentimentul ce caracteriza gelozia amorezilor. Secolul al XII-lea continua această accepţie, completând sfera semantică a termenului cu structure oximoronice, de tipul *tristeţe dulce*. În veacul următor, determinantele semiotice stabilesc melancoliei trăsături precum stare de disconfort psihic inexplicabilă, vector al fertilităţii, luciditătţii, clarviziunii, dar şi al disperării. Şi tot în această perioadă, Chateaubriand spunea despre melancolie că ar fi boala abominabilă a secolului, în timp ce Flaubert o asocia plictiselii, iar Baudelaire *spleen*-ului, adică stării de amărăciune sufletească, în virtutea căreia îşi fac apariţia deznădejdea, mâhnirea, depresia şi incurabila teamă de sfârşit.

Mai aproape de vremea noastră, Emil Cioran găsea o explicaţie melancoliei, în raport cu mediul înconjurător de desfăşurare a acesteia, care juca un rol fundamental în manifestarea ei, condiţionându-o[3].

Aşadar, factor polimorf, melancolia stabileşte un raport de interdependenţă atât cu mediul înconjurător, din punct de vedere extraareferenţial, cât şi cu evenimentele receptate subiectiv de participanţii la spectacolul social. Ea poate fi tratată de domenii, cum ar fi filosofia, medicina, antroplogia, sociologia, însă, cel mai bine îşi găseşte experimentarea în literatură, mai cu seamă în perimterul liricii.

Din punct de vedere literar, melancolia se transformă în sursă de inspiraţie pentru scriitori din toate timpurile şi care au aparţinut celor mai diferite curente culturale şi literare. În plus, încă din cele mai îndepărtate vremuri, melancolia era văzută ca un apanj al excepţionalului, fiind corelată de Aristotel, de exemplu, cu maniera de neînţeles a omului de geniu: „Oamenii de excepţie, în poezie, filosofie, politică, au predilcţie melancolică”[4].

Ca element de literaturitate, melancolia este mereu pusă în relaţie cu planeta Saturn, aceasta, la rândul său, fiind considerată astrul melancoliei. De aceea, scriitorii aplecaţi spre

[2] Cimpoi, Mihai, *Esenţa finite. Miteme şi simboluri existenţiale eminesciene*, Ed. Guvinas, Chişinău, 2003, p. 82.
[3] Cioran, Emil, *Pe culmile disperării*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.
[4] Aristotel, *Problemele*, XXX, 1.

BDD-A21773 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:52:06 UTC)

sursa de inspiraţie conferită de melancolie sunt supranumiţi şi saturnieni, iar registrul lor livresc stă sub semnul tânguirii, generând un veşnic ton de lamento, care, stilistic, ia forma elegiacului. Maniera de reprezentare concretă a melancoliei o constituie poezia, iar din aceasta, metafora devine calea de exteriorizare extrasenzorială. Acest fapt se explică prin aceea că metafora este spaţiul optim de derulare a misterelor, în timp ce melancolia completează ideea, transformându-se într-un spaţiu alveolar al *poesis*-ului. De asemenea, ea poate însemna şi revelarea unui spaţiu al semnificării şi al transcendenţei.

Melancolia este subordonată metaforei, care o aglutinează treptat, pentru a-i releva simţurile dătătoare de senzaţii eliberatoare. Astfel, metafora conţine simbolic melancolia, iar acest raport pune în aceaaşi ecuaţie corpul şi sufletul, fiinţa şi cuvântul, insinuând o tainică legătură între suferinţă şi sensul atribuit. Se ajunge irevocabil la concluzia că melancolia imanentizează durerea sufletească, iscând o voluptate a trăirilor, suspectate din afară de o adevărată boală psihică. Eufeminizând sintagma, alegem varianta propusă de Jakie Pigeaud, pentru care, melancolia nu este altceva decât „o expresie a afectelor”[5].

Factorul catalizator al melancoliei şi al metaforei îl reprezintă suferinţa, prin care sunt diseminate aporiile individuale atât de greu de surpins în cuvinte. Astfel, melancolia, ca patologie a monismului, revendică necesitatea dualismului, respectiv dorinţa exteriorizării suferinţei, pentru o eliberare a sinelui, iar acest lucru nu se face decât printr-un impuls metafizic, concretizat la nivelul creaţiei literare în cea mai complexă figură de stil – metafora. De aceea, se poate observa strânsa legătură a factorului melancolic cu zona literaturii, aici fiind recurent din cele mai vechi timpuri şi exprimând tot atâtea feluri de înţelegere a lumii, pe cât de multe curente culturale au dominat gândirea omenirii.

Poezia este, deci, terenul fertil de desfăşurare a valenţelor melancolice, iar metafora este pârghia prin care componentele acesteia sunt accesibilizate şi din exterior. Din această perspectivă, este de înţeles tonul elegiac incubat în versurile poeziilor, precum şi sentimentele degajate în urma lecturii acestora; este vorba de nostalgia trecutului, deziluzionarea spontană şi chiar capacitatea desprinderii de real sau, poate, refuzul acestuia, din cauza stării acaparante. În felul acesta, apar teme în concordanţă cu trăirile sufleteşti declanşate, iar acestea sunt grupate în jurul marasmului, din care derivă teme literare, cum ar fi: ratarea, fuga de sine, inadaptarea într-o societate ostilă, marea trecere, iubirea neîmplinită.

Definiţia mai sus aminitită a melancoliei, formulată de V. Hugo, sintetizează cel mai bine dualitatea semantică a acesteia, configurându-i un caracter binar atât din punct de vedere psihologic, cât şi social. Pornind de la ideea că *fericirea de a fi trist* se învecinează cu melancolia, trebuie subliniate şi alte dihotomii ale termenului, fie pe plan semantic, fie semiotic. Astfel, noţiunea de dualitate sugerată de melancolie poate să conducă la ideea unei alternanţe a personalităţii înseşi, care pendulează între identitate şi alteritate. Precizarea vine din faptul că, atunci când eşti melancolic, nu mai eşti tu însuţi. Încerci să levitezi deasupra lumii concrete, alunecând spre un teritoriu al contemplaţiei.

Înseamnă că, vorbind despre melancolie, automat este pomenit şi termenul de contemplaţie. Coroborate, cele două realităţi complementare ajută la eludarea concretului, prin penetrarea într-un univers compensatoriu, consonant atitudinii valorificate. Deci, melancolia nu încorporează doar nostalgia trecutului, ci se angajează şi într-un proces de disociere a realităţii. Se creează, astfel, două planuri paralele, care se suprapun, interferează şi-şi proclamă autonomia pe rând. Este ceea ce în termenii lui Vasile Lovinescu poartă denumirea de *polarizare antagonică a Unului*: „Printr-un paradox suveran, dualitatea este dovada cea mai categorică a Unităţii”[6], unde lexemul *dualitate* se referă la confruntare, dar şi

[5] Pigeaud, Jackie, *Ēcriture et médicine hippocratique* en *Texte en langage*, I, 1978, Univ. de Nantes, pp. 135-165.
[6] Lovinescu, Vasile, *Mitul sfâiat*, Editura Institutul European, Iaşi, 1993, p. 47.

BDD-A21773 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:52:06 UTC)

uniune, aşa cum melancolia devine un tot în spectacolul meditativ-contemplativ al celui atins de această stare.

Ca element ambivalent, melancolia poate fi văzută în chip pozitiv sau negativ, cu efecte benefice sau de nedorit asupra psihicului uman. Acest lucru se traduce atât lexical, cât şi literar, filosofic, dar şi medical. Sumă a contrariilor, melancolia reprezintă conform DEX-ului[7] o stare de tristeţe sau de deprimare, amestecată cu visarea şi cu dorinţa de izolare. De asemenea, tot în conformitate cu sursa citată, melancolia poate fi înţeleasă şi ca o boală psihică ce se manifestă printr-ocontinuă depresie, dar şi prin stări de tristeţe morbidă, apatie, delir şi chiar halucinaţii.

Privită din perspectiva literaturii, ca izvor de inspiraţie pentru cei mai mulţi scriitori, melancolia reprezintă o activitate creatoare ce sileşte spiritele să-şi asume dezamăgirile şi să le destăinuiască, spre purificare. Din acest punct de vedere, asociată melancoliei, contemplaţia nu este o stare vegetativă, ci, prin intermediul acesteia, creezi spaţiul de care ai nevoie, pentru ca realizările să iasă în evidenţă.

Derivată din melancolie şi complementară acesteia, contemplaţia este, din punct de vedere metafizic, un tip de cunoaştere intuitivă, imediată şi nondiscursivă, fiind o activitate dezinteresată. De altfel, Andrei Pleşu considera că ,,Melancolia npare, de la bun început, ca un epifenomen al îndeletncirii contemplative”[8]. Şi tot el adăuga faptul că ,,Percepţia unui obiect, conjugate cu intuiţia distanţei care te separă de el, te livrează inevitabil melancoliei”.[9]

Tragică şi desfătătoare, deopotrivă, melancolia are o funcţionalitate dual, după cum este înregistrată în funcţie de ambivalenţa ei socio-culturală. Ea este, pe rând, un operator spiritual capabil să disocieze realul de imaginar, eul de *alter ego*, fenomenalitatea de cauzalitate. Perechile antonimice enunţate devin consecinţele manifestării ei, la nivelul cugetului, dar şi al implicării socio-afective, reprezentând un catalizator al trăirilor interioare şi exterioare dintre cele mai diverse. De aceea, melancolia apare ca un dat ontologic destul de greu de surprins în cuvinte, mai ales că este ca un *summum* al contrariilor, adunând în propria-i definiţie realităţi semantice antagonice.

Astfel, născută din sentimentul zădărniciei sau al inutilităţii propriei fiinţări şi continuând cu tristeţea morbidă, ca marcă pregnantă, se poate spune despre melancolie că este ,,întâlnirea pur optică dintre două singurătăţi: a celui care contemplă şi a spectacolului contemplat. Melancolia e spaţiul afectiv născut între aceste două singurătăţi”[10]. De aceea, nu putem vorbi de melancolie decât în imediata vecinătate a contemplaţiei, una generând-o pe cealaltă şi ambele subordonându-se dorului ontic, tradus prin nostalgia primordialului. Se reiterează, deci, în fiecare act meditativ-contemplativ, nostalgiile începuturilor sau, altfel spus, tentaţia absolutului. Regretăm înstrăinarea de condiţia primordială, aşa cum regretăm tot ceea ce ne îndepărtează de originile noastre, motiv pentru care devenim gânditori, reflexivi, adică, într-un cuvânt, melancolici, iar toate aceste observaţii sunt făcute într-un cadru al detaşării totale, respectiv cel al contemplaţiei. Orice detaşare de lume presupune o închidere în sine însuşi, adică, implicit un proces de anamnesis, prin care se recuperează particulele fundamentale ale fiinţării proprii, dar şi celei colective.

A contempla natura, de exemplu, nu presupune o conduită statică şi nici nu imanentizează vreun principiu pasiv de viabilitate. Dimpotrivă, gestul contemplativ înseamnă problematizare, frământări nenumărate şi capacitate diacronică de a recepta realitatea atât de pe poziţie de subiectivitate, cât şi de pe una de obiectivitate. Contemplativitate nu semnifică, aşadar, absenţa activităţii şi nici anularea exerciţiilor creatoare, ci ea trebuie interpretată ca un

[7] Dicţionar Explicativ al Limbii Române, Academia Română, Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
[8] Pleşu, Andrei, *Pitoresc şi melancolie*, Editura Humanitas, 2009, Bucureşti, p. 73.
[9] Ibidem, p. 73.
[10] ibidem, op. cit., p. 74.

BDD-A21773 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:52:06 UTC)

veritabil tip de cunoaştere triplu stratificată: intuitivă, imediată şi nondiscursivă. Văzută ca o activitate dezinteresată, contemplaţia nu este o stare vegetativă, ci este premisa unei stări creatoare, ce-l sileşte pe individ să-şi asume dezamăgirile şi să le purifice.

Se poate spune, aşadar, despre contemplativitate că are o funcţie totalizantă, integratoare, de relevare a unor atitudini ce ţin *coincidentia oppositorum*, lucru ce confirmă spusele lovinesciene, conform cărora „Când contemplaţia e bine fixate pe Unitate, pulsaţia Vieţii şi a Morţii nu dispare complet pe-ntinsele Ape, decât într-o stare de totală extincţie”[11]. Egalizând viaţa cu moartea, prin puterea factorului catalizator al contemplaţiei, gânditorul doreşte să scoată în evidenţă caracterul de intranzitivitate al acesteia, văzută ca un nucleu germinativ al tribulaţiilor cotidiene, dar, totodată, şi ca un principiu de relaxare, impus de detaşarea pe care o proclamă. Starea de *totală extincţiune* reprezintă, în acest caz, atât premisa, cât şi consecinţa modului de desfăşurare a contemplativităţii, referindu-se, *de facto, de jure*, la alteritatea Sinelui, văzută ca modalitate principală de transgresare a contingentului şi, chiar, de pătrundere în transcendent. De aici, pulsaţia Vieţii, dar şi a Morţii şi, tot de aici, contopirea celor două dimensiuni antitetice într-o unică entitate atotegalizatoare – Unitatea.

Bibliografie:

1. Cimpoi, Mihai, *Esenţa finite. Miteme şi simboluri existenţiale eminesciene*, Ed. Guvinas, Chişinău, 2003.
2. Cioran, Emil, *Pe culmile disperării*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1993.
3. Lovinescu, Vasile, *Mitul sfâiat*, Editura Institutul European, Iaşi, 1993.
4. Pigeaud, Jackie, *Ēcriture et médicine hippocratique* en *Texte en langage*, I, 1978,Univ. de Nantes.
5. Pleşu, Andrei, *Pitoresc şi melancolie*, Editura Humanitas, 2009, Bucureşti.
6. Romano Guardini, în „*Melancolia în vremuri postmoderne*”, în „*Vatra*”,nr. 10, 2002.

Lucrarea a beneficiat de suport financiar prin proiectul cu titlul ***“SOCERT. Societatea cunoaşterii, dinamism prin cercetare",*** număr de identificare contract POSDRU/159/1.5/S/132406. Proiectul este cofinanţat din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. **Investeşte în Oameni**.

[11] Idem, p. 104.

BDD-A21773 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:52:06 UTC)